

Lietuvos estetikos savitumai: fenomenologinė ir postmodernistinė prieigos

AGNIEŠKA JUZEFOVIČ

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-100223 Vilnius
El. paštas: politologija@vgtu.lt

Straipsnyje apžvelgiami Lietuvos estetikos tyrimai, gvildenantys grožio, meno, estetinio patyrimo ir kitas giningas temas. Šis straipsnis, supažindinantis su pastaraisiais dešimtmečiais atliktais fenomenologinės ir postmodernios pakraipų Lietuvos estetikos tyrimais, atspindi veikiau subjektyvų autorės žvilgsnį negu objektyvią panoramą. Autorė svarsto, kodėl estetikos problematikai skiriama tiek daug dėmesio, grindžia mintį, jog fenomenologinės prieigos parankumą estetiniams tyrimams liudija neslūgstantis fenomenologų dėmesys estetikos, ypač estetinio patyrimo, taip pat vizualumo ir vaizdo problematikai. Atskleidžiama, kad postmodernios estetikos atstovams būdingas tarpdalykiškumas, gebėjimas filosofiją derinti su literatūros teorija, psichoanalize, sociologija, populiariosios kultūros teorija ir kitomis sritimis.

Raktažodžiai: Lietuvos estetika, vizualumas, tarpdalykiškumas, fenomenologija, postmodernizmas

ĮVADAS

Per pastaruosius du dešimtmečius Lietuvos filosofijoje, kaip ir visuose humanitariniuose bei socialiniuose moksluose, būta esminių pokyčių. Norint visapusiškai apžvelgti filosofijos būklę, nederėtų pamiršti estetikos – vienos iš kertinių filosofijos (ypač modernizmo) šakų, tiriančios grožį, išraišką, kūrybingumą, meną ir jo dėsnius, kūrėjo, kūrinio ir suvokėjo santykius, estetinį patyrimą ir t. t. Būtent estetika gvildena ir padeda suprasti filosofijos ir meno santykius, kurie yra painūs, sudėtingi, o dažnai ir konfliktiški (Gelūnas 2005: 57–66). Dabartinė Lietuvos estetika dažniausiai nagrinėjama bei pateikiama koku nors konkrečiu aspektu, o bandant apžvelgti problemų visumą, neišvengiamai susiduriama su klasifikacijos keblumais. Siekiant jų išvengti, reikalinga struktūra, kuri padėtų susigaudyti painiuose Lietuvos estetikos minties labirintuose. Ieškodama tinkamos struktūros estetikos tyrėjus ir jų veikalus suskirsčiau į atskiras metodologines pakraipas: analitinę, komparatyvistinę-Rytų, fenomenologinę ir postmoderniąją. Pirmosios dvi buvo pristatytos publikacijoje „Lietuvos estetikos raida: analitinės ir komparatyvistinės prieigos“ (Juzefovič 2011: 173–182), o šiame straipsnyje bus apžvelgiami ir analizuojami fenomenologinės ir postmodernistinės pakraipos estetikos tyrimai. Pabrėžtina, kad bet koks bandymas Lietuvos estetiką ir estetikos tyrėjus suskirstyti į atskiras metodologines pakraipas yra labai sąlygiškas, nes daugelis jų sėkmingai derina skirtingas metodologines prieigas. Šiame straipsnyje nesiekiami pateikti objektyvios panoramos, veikiau tai – subjektyvus autorės žvilgsnis.

FENOMENOLOGINĖS ESTETIKOS SUSIFORMAVIMAS IR GARSIAUSI ATSTOVAI

Estetikos problematiką fenomenologai tiria itin dažnai, o jų išskirtinis dėmesys šiai temai yra neatsitiktinis. Fenomenologinis metodas, kurį taikant būtina susklisti tiek išankstinius stereotipus, tiek įvairias antraeiles detales, leidžia sutelkti dėmesį į dalyko esmę, todėl yra itin

palankus nagrinėjant estetikos ir meno klausimus. Tad neturėtų stebinti, kad būtent fenomenologas geriau negu analitinis tyrėjas geba suprasti meno kūrinį. Fenomenologai Romanas Ingardenas, Maurice'as Merleau-Ponty ir Mikelis Dufrenne'as išsamiai nagrinėjo įvairius estetikos niansus, analizavo meno kūrinio specifiką, estetinio patyrimo įvairovę, suvokėjo ir estetinio objekto santykio problematiką. Kiekvienas iš šių trijų filosofų pabrėžia skirtingus dalykus: R. Ingardenas labiau domisi esminėmis kūrinio struktūromis ir jo ontologiniu pagrindu, M. Merleau-Ponty ir M. Dufrenne'as atsigręžia į suvokėją ir jo patyrimą – pastarasis tiria patirties specifiką konkretaus kūrinio atžvilgiu, o pirmajam meno kūrinys tampa atspirties tašku filosofiniams pamąstymams, tačiau visus juos sieja dėmesys estetinei problematikai (Juzefovič 2004: 19–26).

Fenomenologinei metodologijai pirmenybę teikiantys Lietuvos filosofai taip pat daug dėmesio skiria būtent estetikos problematikai, linkę remtis asmenine patirtimi, atsisako išankstinių nuostatų ir stereotipų, sutelkdami dėmesį į nagrinėjamo objekto esmę – fenomenologiniu žargonu tariant, „skverbiasi prie paties daikto“. Toks ypatingas fenomenologų dėmesys estetikai nebuvo pakankamai išryškintas straipsnyje „Fenomenologija Lietuvoje“, kuriame išsamiai pristatomos Lietuvos fenomenologinės filosofijos ištakos, raida, savitumai ir santykiai su kitais humanitariniais bei socialiniais mokslais (Sverdiolas, Kačerauskas 2008: 16–26). Tad pabandykime nors iš dalies užpildyti šią spragą.

JAV gyvenantis ir dirbantis lietuvių filosofas Algis Mickūnas estetikos problemoms skiria itin daug dėmesio – nuolat kalba apie grožį, žaismingumą, išraiškos jėgą. Šio filosofo veikale *Summa Erotica* (2010) grindžiama mintis, kad kosmosas supasi amžinajame erotiniame šokyje, todėl kiekvienas dalykas jame yra patrauklus ir kerintis. Visas kosmosas išreiškiamas būtent menu, šokiais, estetine prieiga, siejamas su egzotiškų dievybių ir moters grožiu. Autorius nuogaštuoja, kad Vakarų kultūroje nuo Platono laikų moters grožis buvo vaizduojamas vienpusiškai pabrėžiant jo tyrumą ir slopinant tamsiąją, destruktiviąją, pusę. Būtent estetikos problemoms yra skirtas pats naujausias A. Mickūno tekstų rinkinys – didelės apimties veikalas *Estetika: menas ir pasaulio patirtis* (2011), jungiantis įvairius šio autoriaus estetinius tekstus, kurių dalis jau buvo pasirodžiusi periodiniuose žurnaluose, tačiau daugelis jų lietuvių skaitytoją pasiekė pirmą kartą. Veikale apsvarstomi įvairių autorių estetiški tyrimai: pateikiama Friedricho Nietzsche's metafizikos ir retorinės estetikos kritinė analizė, kritiškai analizuojama Moritzo Geigerio psichologinė bei subjektyvistinė estetika, permąstoma Chorche Luiso Borgeso iškelta reprezentacinio mąstymo problematika ir jos kritika estetiniu požiūriu, apmąstomos antikos estetikos kategorijos, Paulo Claudelio ir Paulo Cezanneo įžvalgos. Nagrinėdamas Marcelio Prousto estetiką iš fenomenologinės Edmundo Husserlio perspektyvos A. Mickūnas įtikinamai atskleidžia teorinės E. Husserlio prieigos ribotumą, taip pat sąlyčio taškus tarp M. Prousto ir fenomenologinės estetikos. Tačiau daugelyje į šį straipsnių rinkinį įtrauktų tekstų pateikiama ne filosofijos ir literatūros klasikų estetinių koncepcijų refleksija, bet plėtojama originali paties autoriaus panestetinio kosmoso samprata – išryškinami dualistinio mąstymo ribotumai, svarstomi estetiškos refleksijos savitumai, grindžiamas tryliktosios hermeneutikos metodologinės prieigos tinkamumas estetikos tyrimams. Autorius teigia, kad joks menininkas, poetas, rašytojas, mokslininkas negali veikti taip, lyg patirtų pasaulį iš išorės, todėl visos estetiškos kokybės (spalvos, figūros, kalbos metaforos, poetiški posakiai, šokio judesiai ir t. t.) suvokėjui atsiveria kartu, pratešdamos viena kitą. Toks estetinių kokybių atsivėrimas, pasak A. Mickūno, įvyksta „pasaulį persunkiančios šviesos, tamsos, šešėlių, jų įtampų bei tylos, garsų sambūrių ir jų nutolstančių šmėklų skambesys“ (Mickūnas 2011: 7). Šis filosofas įtikinamai teigia, kad

menas neturėtų būti redukuotas ties socialine ar ekonomine funkcija ir ragina į jį pažvelgti iš filosofinės, kosminės perspektyvos.

Nebijosiui pasikartoti, kad Arvydas Šliogeris yra vienas originaliausių ir produktyviausių Lietuvos filosofų, kuriam rašymas yra tarytum vidinė būtinybė, o santykis su savo tekstu labai artimas, ir nors jam nesvetima autoironija, savo kūrybą jis traktuoja rimtai (Juzefovič 2009: 69). Nors pats A. Šliogeris principingai atsiriboja nuo bet kurios metodologinės mokyklos, tačiau artimiausia jam yra būtent fenomenologinė prieiga, o stipriausią fenomenologinės mokyklos įtaką liudija pirmasis savarankiškas jo veikalas *Daiktas ir menas* (1988), kuris estetikos požiūriu yra pats reikšmingiausias. Ši nedidelė knygutė sujungia du ontologinius etiuodus, kuriuose fenomenologiškai nagrinėjama R. M. Rilke's poezija bei P. Cezanne'o paveikslas „Didžioji pušis“, o patys meno kūriniai heidegeriškai traktuojami kaip būties atvirumo vieta, ypatingas daiktas, per kurį žmogus geba prisiliesti prie būties paslapties ir tiesos. A. Šliogerio fotografuojami peizažai taip pat atskleidžia asmeninę patirtį ir subjektyvų autoriaus žvilgsnį. Palyginti su tradiciniais peizažais, šios nuotraukos atrodytų saldžiai nuobodokos, tačiau jos įdomios ne kaip fotografijos, o veikiau kaip *fotosofijos* fenomenas, žvilgsniu ir atvaizdu pratęsiantis savo mąstymą. Pro fotoaparato objektyvą žvelgdamas į melancholišką peizažą filosofas užmezga tiesioginį dialogą, kuriame „debesų tyła, kalvų tyła, vėjo tyła, upokšnio tyła, krentančio lapo tyła, vieversio giesmės tyła, kriokiančio vulkano tyła ir melancholija“ byloja apie Esmą (Šliogeris 2009: 29). Taigi tiek filosofiniai A. Šliogerio tekstai, tiek jo meninė kūryba paremti veikiau asmenišku, subjektyviu žvilgsniu, o ne teorinėmis prielaidomis ir metodologinėmis nuostatomis.

FENOMENOLOGINĖ ESTETIKA IR KULTŪROS TYRIMAI

Fenomenologai tradiciškai linkę sutelkti dėmesį ties paskirais kultūros fenomenais, ypač vizualumo problematika. Čia pirmiausia paminėtinas vienas autentiškiausių Lietuvos filosofų Tomas Sodeika, kurio mintys nesipila tarsi iš gausybės rago, tačiau vienašyk nuskambėjusios nelieka neišgirstos ir dažniausiai sulaukia daug kolegų dėmesio. Būdamas veikiau kalbančiuoju negu rašančiuoju filosofu savo originalias išvalgas T. Sodeika dažniausiai išdėsto per paskaitas, viešus seminarus, konferencijas ir tik gerokai vėliau dalis jų pasirodo rašytiniu pavidalu. Todėl labai džiugina ilgai laukta ir pagaliau pasaulį išvydusi knyga *Filosofija ir tekstas* (Sodeika 2010), kurioje autorius apibendrina pastarųjų penkiolikos metų tyrimus, apmąsto patyrimo ir refleksijos santykį bei vizualumo ir medijų problematiką. Šis filosofas domisi meno filosofija, medijų, vizualumo problemomis, gilinasi į tikrovės ir vaizdo santykį, nagrinėja audiovizualinių menų specifiką. Filosofiška interpretuodamas kino filmų (pvz., „Matrica“, „Bleiro ragana“, „Šeštasis pojūtis“, „Prospero knyga“) ir dailės kūrinių (pvz., Rembrandto autoportretai, Michelangelo religinės freskos) siužetus jis už įprasto, kone banalaus vaizdo geba išvelgti intriguojančią potekstę. T. Sodeika nuosekliai įvairiais aspektais gilinasi į tylos, nutylėjimo, pauzės problemas, gvildena tylos estetikos subtilybes (Sodeika 2000: 53–73).

Estetikai nemažai dėmesio skyręs Tomas Kačerauskas pirmenybę teikia būtent fenomenologiniam metodui, kurį papildo hermeneutiniu bei analitiniu. Pirmojoje T. Kačerausko monografijoje *Filosofinė poetika* (2006) supratimas ir patyrimas siejami su estetika, pasaulis suvokiamas kaip kūrybinė žmogaus erdvė, o filosofinės poetikos sąvoka apibrėžiama plačiai, išplečiama ir estetikos samprata – greta meno ji aprėpia kultūrą, pasaulėvaizdį, religiją. Keleriais metais vėliau išleistame veikle *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys* (2008) tęsiama „Filosofinės poetikos“ problema – per poetikos prizmę žvelgiama į įvairius

tikrovės modusus, o menas traktuojamas kaip egzistencinė kūryba, todėl grindžiama mintis, kad geras meno kūrinys praplečia žmogaus egzistencinį projektą, atveria gyvenamąjį pasaulį ir yra daiktiškas. Naujausioje monografijoje *Individas istorinėje bendrijoje. Kultūrinės regionalistikos apmatai* (2011) individas nagrinėjamas kaip istorinės bendrijos dalyvis, o regionas suvokiamas kaip estetinė teritorija, kurią žmogus pratęsia savo kūrybine ir menine veikla, išryškinamos grožio transformacijos istorinėje visuomenėje, o keliamos idėjos iliustruojamos pavyzdžiais iš LDK istorijos.

Permąstydamas daugiaprasmi filosofijos ir meno santyki filosofas, poetas ir dainininkas Mindaugas Briedis nagrinėja estetinių ir poetinių fenomenų prasmes, poetinę kūno estetiką, pagrindinius poezijos elementus – vaizdinius, emocijas, žodžius, ritmiką (Briedis 2007: 44–54). Grįsdamas vaizduotės sklaidą dabartinėje filosofijoje M. Briedis argumentuoja, kad „estetinė patirtis negalima be *irealumo* sąmonės“, o vaizduotė fenomenologijoje užima pagrindinę vietą (Briedis 2011: 21). Šis autorius gilinasi į kūrybos praktikos ir teorijos santykį, o teorinius filosofijos bei estetikos tyrimus papildoma nuotaikingais dainuojamosios poezijos kūriniais.

Teoretiko ir menininko gabumus jungia dar vienas fenomenologinės pakraipos tyrėjas – filosofas, dailininkas ir politikas Arūnas Gelūnas, kurio disertacijoje „Naujoji tvarkos paradigma Nišidos ir M. Merleau-Ponty filosofijoje“ išryškunami sąlyčio taškai tarp japonų ir Vakarų fenomenologinės filosofijos, tarp jų ir estetikos, įvairiose publikacijose nagrinėjama kinų ir japonų tušo tapyba bei zen vienuolių tekstai. Remdamasis asmenine patirtimi, ypač Japonijoje išmokta tušo tapybos technika, A. Gelūnas išryškina meninio vaizdo suvokimo mechanizmus, gilinasi į estetinį patyrimą (Gelūnas 2000: 114–182). Fenomenologinį žvilgsnį liudija ir šio autoriaus paveikslai – konceptualūs, skirtingas technikas derinantys grafikos ciklai „Vidiniai peizažai“ (1993), „Struktūra ir energija“ (1999) bei „Punktyrinės teritorijos“ (2003), taip pat tapybos darbų ciklai „Moters judesys“ (1996) ir „Tėviškės peizažai“ (2008), kuriuose regima stipri japonų zen estetikos įtaka.

Rytų Azijos kultūros, ypač kinų kaligrafijos ir peizažinės estetikos, savitumą fenomenologiniu aspektu yra tyrusi ir šio straipsnio autorė. Jos tekstuose grindžiama mintis, kad kinų kultūroje teorinę estetinę mintį, literatūrą, kaligrafiją ir tapybą siejo bendras filosofinis kontekstas, todėl dailininkai dažnai rašydavo teorijos traktatus ir *vice versa* – mąstytojai bei meno teoretikai ir patys kūrė menus; argumentuojama, jog giminingos meninės išraiškos priemonės lėmė glaudų poezijos, kaligrafijos ir peizažo dailės santykį (Juzefovič 2006a: 157–165). Nagrinėjant daoistinių idėjų sklaidą kinų peizažo estetikoje atskleidžiama, kaip pagrindiniai kinų peizažo ikonografiniai elementai (kalnai ir vandenys) perteikia filosofijos idėjas, perimtas iš „Permainų kanono“ bei daoistų tekstų, o kinų monochrominė peizažo tapyba įkūnija daoizmui artimą pasaulio suvokimo būdą ir meniniais vaizdiniais išreiškia panašias estetines, ontologines ir epistemologines idėjas (Juzefovič 2006 b: 336–250; 2008: 454–469).

Fenomenologinės pakraipos tyrėjai Lietuvoje tradiciškai daug dėmesio skiria garsaus lenkų fenomenologo Romano Ingardeno estetinių tyrimų recepcijai ir analizei. R. Ingardeno filosofiją pirmasis išsamiai tyręs T. Sodeika greta ontologinių bei etinių palietė įvairias estetines problemas. Laimutė Monginaitė, apgynusi disertaciją „Fenomenologija, tiesioginio pažinimo koncepcija ir R. Ingardeno estetika“ (1991), paskelbė publikacijų, skirtų R. Ingardeno estetinio vertinimo koncepcijai bei meno kūrinio konkretizacijos sampratai (Monginaitė 2007: 50–55), tyrė estetinės pajautos, suvokėjo ir meno kūrinio santykio problematiką R. Ingardeno bei M. Merleau-Ponty kūryboje. Yra publikacijų, kuriose pateikiama R. Ingardeno meno kūrinio struktūros analizė (Juzefovič 2005: 81–98), per R. Ingardeno estetikos prizmę tiriami autoriaus ir herojaus santykio, „autoriaus mirties“ niuansai

(Kačerauskas 2007: 66–77). Tai liudija, kad fenomenologinės estetikos klasikai bei jų teorijos ir metodologiniai instrumentariai tebėra aktualūs ir padeda perprasti dabartinėje kultūroje vyraujančias problemas.

POSTMODERNIOJI ESTETIKA IR TARPDALYKIŠKUMAS

Postmodernizmo kultūroje vyrauja polinkis derinti skirtingus probleminius laukus, dalykus, tad nestebina, kad ir tarp Lietuvos estetikos tyrėjų netrūksta autorių, derinančių filosofines, antropologines, sociologines, menotyrines prieigas: tiriamos vizualizacijos problemos, antropologinė estetika, vaizduotės industrija, vaizdo ir ideologijos sąsajos, gilinamasi į populiariojoje kultūroje bei vartotojų visuomenėje įsitvirtinančius estetinius principus. Postmoderniosios estetikos tarpdalykiškumas savitai atsiveria siejant filosofinę ir psichoanalitinę prieigas, kurių derinys neretai lemia pastaruoju metu vis aktualesnę bjaurumo estetiką, marginalijas, paribių problematiką, įvairias perversijas, patologijas. Būtent psichoanalitiniu kampu estetiką daugiausiai nagrinėjo Leonarda Jekentaitė (1946–2008). Jos knygoje *De profundis. Psichoanalitinės filosofijos žvilgsniu apie mąstytojus ir menininkus* atskleidžiami filosofijos ir meno ryšiai, meno ir literatūros sąsajos, kūrybos psichologijos paslaptys, skverbiama į dailininkų pasaulį ir jų kūrybos vaisius, argumentuojama, kad būtent menas ir grožis geba nutrinti ribas tarp genijaus ir bepročio, nemažai dėmesio skiriama slėpiningajam moters pasauliui, ypač tokių fatališkų moterų įvaizdžiams, kaip Judita bei Salomėja (Jekentaitė 2007).

Psichoanalizei daug dėmesio skirianti Audronė Žukauskaitė filosofijos tekstą ir meno kūrinį analizuoja kaip tarpusavyje neatsiejamus, o meno kūrinius (ypač filmus) traktuoja kaip medžiagą, padedančią perteikti tokias antropologines problemas, kaip kūno kalba, simbolika, erotizmas, tabu, galios diskursas. Autorė atskleidžia erotizmo socialinę-kultūrinę sklaidą, seksualumo įteisavimo ir slopinimo mechanizmus analizuodama pasirinktus meno kūrinius. Postmodernistinį meno kūrinį laiko „neutralus objektų horizontas, kurių sukeliama efektas priklauso nuo paties žvilgsnio nustatomo artumo“ (Žukauskaitė 2004: 39).

Kitu aspektu tarpdalykiškumas atsiveria filosofinę estetiką siejant su grožine literatūra, ypač eseistika. Produktiviausiai šioje srityje besireiškianti Jūratė Baranova-Rubavičienė daug dėmesio skiria postmoderniosios filosofijos ir literatūros bei poezijos sąsajoms. Eseistikos rinktinėje *Meditacijos: tekstai ir vaizdai* (2005) autorė nagrinėja įvairių menininkų (rašytojų, dailininkų, fotografų) kūrybą, išryškina joje glūdinčias filosofines idėjas. Filosofinių ir etinių idėjų analizei pasitelkdama dailės kūrinius, ypač belgų surrealistų Rene Magritte'o paveikslus, J. Baranova teigia, kad meno kūriniumi galima daug patraukliau ir įtaigiau perteikti filosofines bei etines idėjas, negu remiantis vien tiktais teoriniais tekstais. Taigi estetinė prieiga taikoma filosofinių idėjų sklaidai ir didaktiniams tikslams.

Filosofas, kultūros teoretikas ir poetas, „Poezijos pavasario 2007“ laureatas Vytautas Rubavičius estetiką tiria socialiai aktualiuose kontekstuose: jo eseistikos rinktinėje *Neįvardijamos laisvės ženklas* (1997) nagrinėjami literatūros ypatumai bei autoriaus vaidmuo kultūriname gyvenime formuojant tautinį identitetą, tiriama postmodernistinė kultūra bei estetika. Veikale *Postmodernistinis diskursas* (2003) nagrinėjamos filosofinės hermeneutikos problemos, ieškoma sąlyčio taškų tarp hermeneutinio ir postmodernaus diskursų, kvestionuojamas filosofinio ir literatūros teksto atskyrimas, išryškinama filosofinė meno reikšmė, grindžiama M. Heideggerio teze, kad menas atveria štai-buvimo tiesą, kuriai, priešingai negu mokslinei tiesai, reikalingas egzistencinis įsitraukimas (Rubavičius 2003: 161).

Taigi postmoderniai prieigai būdingas tarpdalykiškumas leidžia plėtoti įvairias jo prieigas, o filosofiją derinti su antropologija, psichoanalize, literatūros teorija.

POSTMODERNIOJI ESTETIKA, POPULIARIOJI KULTŪRA IR VIZUALUMAS

Postmodernioji estetika nuo abstraktaus, teorinio lygmens pereina prie konkrečių atvejų ir problemų analizės, išsiskiria dėmesiu socialiniam kontekstui, populiariajai kultūrai, vartotojų visuomenei ir ypač pastaraisiais dešimtmečiais vis aktualesnei vizualumo problemai. Populiariąją kultūrą ir vartotojų visuomenę kryptingai tirianti Jūratė Černevičiūtė nagrinėja kūrybinių industrijų fenomeną, atskleidžia, kaip populiariojoje kultūroje traktuojami grožis, mada, stilius ir koks jų santykis su ideologija bei rinka. Pažymėdama medijų ir vartojimo kultūros suartėjimo problemą, ji teigia, kad medijų kultūra ir jos formuojami vaizdai vis labiau veikia žmogaus kasdienį gyvenimą, formuoja jo identitetą bei estetinį skonį (Černevičiūtė 2011: 74–82).

Besigilindamas į populiariojoje kultūroje įsitvirtinančius estetinius principus Artūras Tereškinas daugiausiai nagrinėja kultūrinės kūno reikšmes, seksualumą, identitetą, kaip iš tam tikrų kūnų, gestų bei emocijų gimsta asmens sąvoka (Tereškinas 2001). Tirdamas galios, kūno ir traumos aspektų sklaidą Emilio Vėlyvio filme „Zero: Alyvinė Lietuva“ (2006) A. Tereškinas atskleidžia, kaip šiame filme vyriškumas siejamas su krize, kaip eksponuojamas postsovietinėje kinematografijoje įsitvirtinęs grubus, smurtaujamas vyriškumas, ir apibendrina, kad „vis stipresnis koncentravimasis ties smurtiniu, kovojančiu ir kartu traumuotu vyrišku kūnu lietuvių kine yra kilęs kartu su bendromis kultūrinėmis baimėmis dėl mažėjančios vyriškos galios ar paprasčiausiai kaip reakcija į šias kultūrinės baimes“ (Tereškinas 2011: 62). Taigi į estetinių tyrimų lauką patenka dabartinėje populiariojoje kultūroje įsitvirtinusios sąvokos, vaizdiniai, analizuojami pavyzdžiai iš žmogaus kasdienybės.

Tyrimo dėmesį sutelkęs ties estetikos ir vizualumo studijų problema Nerijus Milerius, domėdamasis kinematografija, ypač religiniu kinu bei vadinamaisiais kelio filmais, atskleidžia, kaip kinas žaidžia filosofinėmis sąvokomis bei kontekstais. Analizuodamas kasdienio pasaulio estetiką jis gilinais į miesto ir viešųjų erdvių estetiką, urbanistiką, architektūrą. Apžvelgiant estetikos raidą ir estetinių idėjų populiarinimą nepriklausomoje Lietuvoje dėmesio vertas N. Mileriaus ir Jono Dagio parengtas DVD „Klasikinės ir šiuolaikinės filosofijos problemos“ (2008), kuriame Lietuvos filosofai aptaria pamatines filosofijos sąvokas, tarp jų ir tokias estetiškes kategorijas, kaip grožis, išraiška, kūrybingumas.

Estetiką traktuodama kaip suvokimo dalį arba jos raišką tapatybės ir reprezentacijos kontekste Jekaterina Lavrinec tiria fotografijos estetiką, per jos prizmę gilinais į tapatybės problemą, grindžia mintį, kad fotografija yra „žiūrovo fragmentuotos gyvenimo istorijos katalizatorius“ (Lavrinec 2006: 48). Ji nagrinėja dendizmą kaip sąmoningą estetinį savęs reprezentacijos fenomeną, gilinais į urbanistinę choreografiją ir bando išsiaiškinti, kokios meninės intervencijos bei ritualai yra reikalingi siekiant kurti ir išlaikyti gyvybingus bei kūrybingus miestus (Lavrinec 2011: 62–72).

Įvairias estetikos, vizualiosios kultūros problemas kelia ne tik filosofai, bet ir menotyrininkai, medijų teoretikai, antropologai, sociologai, tačiau jų tyrimų apžvalgai reikia atskiros straipsnio. Čia tik trumpai paminėsiu, kad postmoderniai estetikai būdingas tarpdalykiškumas yra vaisinga dirva įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų atstovų bendradarbiavimui ir kultūriniam dialogui. Tokį bendravimą skatina įvairūs tarpdalykiniai leidiniai, seminarai bei konferencijos. Trumpai norėčiau priminti VGTU Filosofijos ir politologijos katedros darbuotojų kasmet rengiamas vizualumo problematikai skirtas konferencijas: „Vizualumas: tarpkultūrinės sąveikos“ (2009), „Vizualumas: vaizdiniai ir tapatumai medijuotoje kultūroje“ (2010), „Vizualumas: kūrybos ir vaizdo sąveikos“ (2011)*. Jose pranešimus apie įvairius

* Konferencijų programos ir pranešimų santraukos skelbiamos interneto puslapyje: <http://www.vizualumas.lt>

estetikos klausimus skaito ne tik filosofai, bet ir kultūrologai, menotyrininkai, architektai, istorikai, religijotyrininkai, sociologai, kūrybininkai, dizaino ir komunikacijos specialistai bei kitų sričių atstovai. Konferencijose buvo aptariamas vizualumas ir vizualus mąstymas, nagrinėjami įvairūs vizualių reprezentacijų kūrimo, komunikacijos ir interpretacijos mechanizmai, vizualinio posūkio fenomenas, vizualūs medijų aspektai, žemėlapiai kaip vaizdinių naudojimas ir tapatumas, vaizdo ir kūrybos sąveika meno kūryboje, industrijų pasaulyje ir kasdieniame žmogaus gyvenime, vizualinio mąstymo ir kūrybos sąsajos, vaizduotės ir vizualinės patirties fenomenai bei jų sąsajos su menine kūryba, tiriamos kūrybos ir vaizdo sąsajos su technologija. Šiose konferencijose skaitytų pranešimų pagrindu parengti straipsniai neretai pasirodydavo *Filosofijos. Sociologijos* leidinyje, o vizualumo studijų raida Lietuvoje ir vizualumui skirtos konferencijos nuosekliai apžvelgiamos Ramojaus Reimerio studijoje „Vizualumo studijos Lietuvoje“ (Reimeris 2011: 3–11).

IŠVADOS

Per pastaruosius du dešimtmečius estetika Lietuvoje vystėsi ir transformavosi labai sparčiai, susiformavo atskiros metodologinės mokyklos: analitinė, komparatyvistinė-Rytų, fenomenologinė bei postmodernistinė.

Fenomenologinė prieiga puikiai pasiteisina, kai norima įveikti išankstines nuostatas, suskliausti sąmonėje nusistovėjusias kasdienio mąstymo klišes, trukdančias išvysti meno kūrinio bei estetinio patyrimo kitiškumą ir savitumą, todėl fenomenologai sėkmingai skverbiasi į subtilią estetikos sritį, remdamiesi asmenine patirtimi kalba apie panestetinį kosmosą, kupiną grožio, žaismingumo bei išraiškos jėgos (A. Mickūnas), estetiniu žvilgsniu ir atvaizdu bando pratęsti mąstymą bei priartėti prie Esmo (A. Šliogeris). Fenomenologai ir fenomenologinės pakraipos tyrėjai gvildena įvairias kultūros filosofijos problemas, filosofiniu aspektu nagrinėja dailės ir kinematografijos kūrinius, skelbia subtilias tikrovės ir vaizdo interpretacijas (T. Sodeika), įvairiais aspektais nagrinėja poetiką, kūrybinę žmogaus erdvę ir kūrybinę egzistenciją (T. Kačerauskas), kinų bei japonų estetiką, ypač monochrominę tušo tapybą (A. Gelūnas, A. Juzefovič), estetinį patyrimą ir estetinę pajautą (L. Monginaitė), poetinę kūno estetiką (M. Briedis).

Dalis filosofų nagrinėja postmodernistinės estetikos principus arba kalba apie estetiką remdamiesi „postmodernistiniu žargonu“ ir, nors ir fragmentiškai, puikiai užčiuopia ir perteikia įvairias marginalinės estetikos detales. Postmoderniai estetikai būdingas tarpdalykiškumas skatina filosofiją sėkmingai derinti su psichoanalize (L. Jekentaitė, A. Žukauskaitė), grožine literatūra bei eseistika (J. Baranova-Rubavičienė, V. Rubavičius). Postmoderni estetika verčia domėtis populiariosios kultūros ir vartotojų visuomenės problemomis, sieti estetines problemas su rinkos ir ekonomikos sąvokomis (J. Černevičiūtė) bei kultiniais populiariosios kultūros vaizdiniais (A. Tereškinas).

Gauta 2012 02 21
Priimta 2012 02 27

Literatūra

1. Baranova, J. 2005. *Meditacijos: tekstai ir vaizdai*. Vilnius: Tyto alba.
2. Briedis, M. 2007. „Poiesis: nuo „kūniško mąstymo“ estetikos prie „mąšlios praktikos“ technikų“, *Filosofija. Sociologija* 18(3): 44–54.
3. Briedis, M. 2011. „Valia vaizduotei: „disidentiška“ galimo poetika postmodernios parodijos metu“, *Filosofija. Sociologija* 22(1): 12–22.
4. Černevičiūtė, J. 2011. „Kultūros transformacijos kūrybinėse industrijose: kaip veikia medijų kultūra“, *Santalka: filosofija, komunikacija* 19(1): 74–82.

5. Gelūnas, A. 2000. „Išmokti žiūrėti. Zen tapybos suvokimo fenomenologijos etudai“, *Acta Orientalia Vilnensia* 1: 174–182.
6. Gelūnas, A. 2005. „Vieno konflikto istorija“, *Darbai ir dienos* 41: 57–66.
7. Jekentaitė, L. 2007. *De profundis. Psichoanalitinės filosofijos žvilgsniu apie mąstytojus ir menininkus*. Vilnius: LLTI.
8. Juzefovič, A. 2004. „Fenomenologinė estetinio patyrimo interpretacija, in R. Ingardenas, M. Merleau-Ponty, M. Dufrenne'as“, *Žmogus ir žodis* 6(4): 19–26.
9. Juzefovič, A. 2005. „Meno kūrinio struktūros fenomenologinė analizė“, *Literatūros ir kitų menų sąveika*. Vilnius: LLTI, 81–98.
10. Juzefovič, A. 2006a. „Literatūros ir dailės sąveika kinų peizažinėje estetikoje“, *Kultūros intertekstai* 2. Vilnius: VPU leidykla, 157–165.
11. Juzefovič, A. 2006b. „Dao vaizdinių kalba kinų peizažinėje tapyboje“, *Komparatyvistinė Rytų ir Vakarų estetika (Estetikos ir meno filosofijos tyrinėjimai III)*. Vilnius: KFMI, 336–250.
12. Juzefovič, A. 2008. „Daoistinės tuštumos raiška ir transformacijos kinų peizažinės tapybos estetikoje: istoriografinis požiūris“, *Estetikos ir meno filosofijos probleminių laukų sąveika*. Vilnius: KFMI, 454–469.
13. Juzefovič, A. 2009. „Arvydo Šliogerio fenomenas šiuolaikinėje Lietuvos filosofijoje“, *Filosofija. Sociologija* 20(1): 63–70.
14. Juzefovič, A. 2011. „Lietuvos estetikos raida: analitinės ir komparatyvistinės prieigos“, *Logos* 68: 173–182.
15. Kačerauskas, T. 2005. „Daiktai meno fenomenologijoje“, *Filosofija. Sociologija* 3: 8–13.
16. Kačerauskas, T. 2006. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus aureus.
17. Kačerauskas, T. 2007. „Romano Ingardeno problema ir mirties klausimas mene“, *Filosofija. Sociologija* 18(1): 66–78.
18. Kačerauskas, T. 2008. *Tikrovė ir kūryba. Kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.
19. *Klasikinės ir šiuolaikinės filosofijos problemos* (DVD). 2008. Sud. N. Milerius, J. Dagys. Vilnius: VU leidykla.
20. Lavrinec, J. 2006. „‘Fotografinės tapatybės’ problematikos kristalizavimas R. Bartheso *Šviesiosios kamerros* pagrindu, *Filosofija. Sociologija* 3: 42–49.
21. Lavrinec, J. 2011. „Urbanistinė choreografija: kūnas, emocijos ir ritualai“, *Santalka: filosofija, sociologija* 19(1): 62–73.
22. Mickūnas, A. 1997. „Baisioji gražuolė ir jos refleksijos jėga“, *Baltos lankos* 8: 39–67.
23. Mickūnas, A. 2007. *Pastovumas ir tėkmė. Kultūros fenomenologijos apybraižos*. Vilnius: KFMI.
24. Mickūnas, A. 2010. *Summa erotica*. Vilnius: Apostrofa.
25. Mickūnas, A. 2011. *Estetika: menas ir pasaulio patirtis*. Vilnius: LLTI leidykla.
26. Monginaitė, L. 2007. „Romano Ingardeno estetinio vertinimo koncepcija“, *Filosofija. Sociologija* 18(1): 50–56.
27. Monginaitė, L. 2007. „Ingardeniškoji meno kūrinio konkretizacijos samprata“, *Filosofija. Sociologija* 18(3): 11–17.
28. Reimeris, R. 2011. „Vizualumo studijos Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 22(1): 3–11.
29. Rubavičius, V. 1997. *Neįvardijamos laisvės ženklas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
30. Rubavičius, V. 2003. *Postmodernūs diskursai: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: KFMI.
31. Sodeika, T. 2000. „Žodis ir tyla – poeto kalbėjimas“, *Darbai ir dienos* 22: 53–73.
32. Sodeika, T. 2010. *Filosofija ir tekstas*. Kaunas: Technologija.
33. Sverdiolas, A.; Kačerauskas, T. 2008. „Fenomenologija Lietuvoje“, *Problemos* 74: 16–26.
34. Šapoka, K. 2006. „Jausmo modeliavimas, „Aš“ reprezentacijos šiuolaikiniame vaizduojamajame mene: socialinės psichologijos aspektas“, *Logos* 48: 207–215.
35. Šliogeris, A. 1988. *Daiktas ir menas*. Vilnius: Mintis.
36. Šliogeris, A. 2009. *Melancholijos archipelagai*. Vilnius: Apostrofa.
37. Tereškinas, A. 2001. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
38. Tereškinas, A. 2011. „Vyriškumas ir vyro kūnas šiuolaikiniame lietuvių kine“, *Filosofija. Sociologija* 22(1): 57–64.
39. Žukauskaitė, A. 2005. *Anamorfozės: nepamatinės filosofijos problemos*. Vilnius: Versus aureus.
40. Žukauskienė, O. 2006. *Meno formų metamorfozės*. Vilnius: KFMI.

AGNIEŠKA JUZEFOVIČ

Peculiarities of Lithuanian aesthetics: phenomenological and postmodern approaches

Summary

This paper presents the recent situation of aesthetics as a branch of philosophy dealing with the nature of beauty, art and aesthetic experience. The paper reflects rather a subjective author's review than an objective analysis of the phenomenological and postmodern Lithuanian aesthetics of the past decades. Reasons for an increasing interest in the problems of aesthetics and some main transformations in the recent Lithuanian aesthetics are analyzed. The author argues appropriateness of a phenomenological approach toward the questions of aesthetics, especially on the topics of aesthetic experience and visuality. It is shown that the postmodern aesthetics very often tends to take an interdisciplinary approach and to combine philosophy with literary theory, psychoanalysis, sociology, popular culture theory and other areas.

Key words: Lithuanian aesthetics, visuality, interdisciplinarity, phenomenology, postmodernism